

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

SJETTE RÆKKE

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

J. OSKAR ANDERSEN OG **BJØRN KORNERUP**

PROFESSOR, DR. THEOL.

OVERARKIVAR, DR. THEOL.

SJETTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GADS FORLAG.

1948--50.

Til Helligaandskirken Historie.

Af **Bjørn Kornerup.**

Da Helligaandskirken i København i 1947 — og derved Hovedstaden — igen var blevet prydet med et Klokkespil til Erstatning for det Sangværk, som gik til Grunde 1728, gav dette Anledning til, at man lod udarbejde en større Fremstilling af Kirkens Historie¹. Skønt navnlig Klosterets og Kirkens ældste Historie i de sidste Menneskealdre var blevet indgaaende udforsket, maatte dog hele det herhenhørende Kildestof, baade det trykte og utrykte, paa ny gennemgaaes bl. a. for om muligt at finde hidtil oversete Bidrag². Medens langt den overvejende Del af

¹) Helligaandskirken i København. Et historisk Tilbageblik. Med Bidrag af Chr. Elling, Aage Roussel, Victor Hermansen og Albert Fabricius. Udgivet af Kirken ved Bjørn Kornerup. Kbh. 1949. (322 S.).

²) Jeg benytter Lejligheden til at gøre opmærksom paa et Sted vedrørende en af de ældste efterreformatoriske Forstandere ved Helligaandshospitalet, der afløste det gamle Helligaandskloster. Skønt Stedet har foreligget trykt i over to Menneskealdre, synes det hidtil at være blevet overset, antagelig fordi det findes i en Samling, hvis Emne ligger langt fra Københavns Historie. I et Brev af 1. Februar 1553 vistnok fra Christian III's Hofpræst Poul Noviomagus til Biskop Kjeld Jul i Viborg om Forhandlinger hos Kongen om en Præst, der havde begaaet Ægteskabsbrud, hedder det: »respondit mihi cancellarius per instantiam, an prior Hafniensis ad diuum spiritum, qui in scortatione nuper deprehensus est, in eo monasterio tollerari posset? Contrarium enim iudicatum erat per superintendentem Selan[diæ], vt ad aliud monasterium in Schania relegaretur» (Diplomatarium Vibergense, udg. af A. Heise, S. 292). Muligvis er der her Tale om Hans Didriksen, som synes at have været den sidste Forstander, der kaldtes »Prior«, og som endnu 1548 var i Virksomhed (Oluf Nielsen, Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse III, 33—4).

saadanne blev fuldt ud udnyttet i det omtalte Værk, kan der dog her være Grund til at fremdrage enkelte hidtil ikke udgivne Aktstykker af særlig karakteristisk Art.

Som det første i Rækken skal da meddeles et Kaldsbrev udstedt 1665 af Københavns Magistrat for den bekendte *Esaias Fleischer* († 1697) som Sognepræst ved Helligaandskirken. Det synes i sin Art at være det eneste bevarede fra denne Kirkes Historie og er ogsaa i det ydre et meget stateligt Dokument, særdeles smukt skrevet paa Pergament og forsynet med Staden Københavns Segl i Trækapsel, fæstnet til Brevet ved et blaat Silkebaand.

Det andet Bidrag er en Indberetning fra 1738 fra Sognepræsten, Mag. *Eiler Christopher Kaasbøll*¹ om de Gudstjenester, der paa dette Tidspunkt fandt Sted i Kirken. Indberetningen giver et godt Indtryk af den overordentlige kultiske Rigdom, som kendetegnede endnu den første Trediedel af det 18. Aarhundrede, og da den tillige indeholder enkelte Oplysninger om Forholdene før Hovedstadens Brand 1728, slutter den sig supplerende til de vigtige Efterretninger, som haves i Bestemmelserne af 1644 om Gudstjenesten i København og hos Peder Resen².

Det tredie, fjerde og femte Bidrag stammer fra den samme Præsts Embedstid. De omhandler det i Pietismens Tidsalder saa stærkt omtvistede Spørgsmaal om Separatisternes Stilling til Barnedaaben og supplerer den iøvrigt fyldige Fremstilling af dette Emne, som er givet i Kirkehistoriske Samlinger 5. R. IV, 439 ff. En Skrædder i Helligaands Sogn, *Lars Klarup*, som karakteriseres som »en bitter Fjende og giftig Spotter«³, nægtede 1740 at lade et Barn døbe, hvorfor Sognepræsten indberettede Sagen til Biskoppen, Peder Hersleb. Med vanlig Forretningsduelighed

¹) Kaasbøll var Sognepræst her 1732—54, jvfr. om ham Bjørn Kornerup, Helligaandskirken i København S. 264 ff.

²) Kh. Saml. 2. R. I, 659 ff. Peder Resen, Atlas Danicus i Uldall, Fol., 186, I, p. 204—5, 238.

³) Kh. Saml. 5. R. IV, 502.

skrev Hersleb allerede den næste Dag tilbage og henstillede til Præsten i Overensstemmelse med Reskriptet af 15. Januar s. A. ved Formaning af Guds Ord at søge at paavirke Forældrene til at indtage en anden Stilling til Daaben. Imidlertid vilde Hersleb »paa behørigte Steder« indberette dette Tilfælde og et lignende i Nicolai Sogn, for at der kunde træffes en endelig Afgørelse.

Nogen kongelig Resolution specielt med Hensyn til Lars Klarups Barn er ikke paastruffet, men da der den 22. April 1740 var udgaaet et Reskript vedrørende det parallelle Forhold i Nicolai Sogn (den bekendte Separatist Simon Bølle), blev dette aabenbart vejledende ogsaa for Tilfældet i Helligaands Sogn. Som det fremgaar af en Beretning i Kirkebogen af Sognepræsten, havde Lars Klarup i lang Tid vendt det døve Øre til, naar Kaasbøll og andre formanede ham til at ændre sit Syn paa Barnedaaben. Først da han var blevet gjort opmærksom paa, at det omtalte Reskript paabød, at han i Tilfælde af, at han efter seks Ugers Forløb vedblev at vægre sig ved at lade Daaben forrette, da maatte forlade Hovedstaden og bosætte sig andetsteds, gav han Køb. Den 17. Juni blev Barnet hjemmedøbt af Magister Kaasbøll selv. Efter den Beskrivelse, Biskop Hersleb kort Tid efter gav af denne Hjemmedaab, maa den have formet sig som en alt andet end opbyggelig Handling. Klarup fastholdt til det sidste sit Standpunkt, kaldte Daaben »et Lotteri« og »tog et Papir op af Lommen, da Forretningen skulde gaa an, og læste deraf en Protestation, vilde ikke tillade nogen anden at tage Barnet, men holdt det selv. Moderen vilde heller ikke holde det til Daaben. Da Præsten kom til Spørgsmaalet, sagde Faderen: Lad Barnet svare, om det kan; se, om I faar noget Svar«¹. Det er sikkert karakteristisk, at den

¹) Sst. 5. R. IV, 501—2. — H. F. Rørdam, der i den nævnte Afhandling udførligt behandler Sagen mod Simon Bølle, synes ikke at have kendt Tilfældet med Lars Klarup. Hertil sigter aabenbart ogsaa en Udtalelse i et Brev — ligeledes oversat af Rørdam — fra Hans Gram,

ortodokse Kaasbøll i sin Beretning om Daabshandlingen er meget ivrig for at betone, at den foregik »aldeles lige efter Ritualet baade i Henseende til Daabens essentialia og ceremonialia«.

Det sidste Bidrag stammer fra nyere Tid. Da Helligaandskirken og -klosteret 1878—80 under Ledelse af H. Storck var blevet underkastet en gennemgribende Restauration, ansaa Kirkeinspektionen og Patronatet (Københavns Magistrat) det for passende at benytte Lejligheden til at ansøge Kultusministeriet om, at Kirkens Navn for Fremtiden maatte blive »Helligaandskirken« i Stedet for de hidtil almindeligt brugte Betegnelser »Helliggestkirke« eller (paavirket af nedertysk Sprogform) »Helliggestkirke«. I en vidtløftig historisk Deduktion, der dog indeholder forskellige Fejl, gjorde Ansøgerne gældende, at den ikke sjældent forekommende Forstaaelse »Helliggest« som beslægtet med eller afledet af (et religiøst) *Gæstehjem* var urigtig, og ansøgte om Autorisation paa det nye Navn Helligaandskirke som langt »smukkere og naturligere end den Tydske Form«.

Ministeriet sendte Sagen til Erklæring hos Sjællands Biskop, den Gang H. L. Martensen, men her fandt Ansøgerne ingen Støtte, idet Biskoppen tværtimod bestemt fraaadede en Forandring af hævdvunden Navneskik. Martensens Erklæring, der ved sin hele Form er et for ham ret typisk Aktstykke, fortjener utvivlsomt at fremdrages.

Trods Biskoppens Modstand nedlagde Ministeriet Forestilling i modsat Retning, og ved kgl. Resolution af 12. April 1881 approberedes den ansøgte Navneforandring¹. Ansøgerne havde tillige anført, at i Fald dette Resultat blev opnaaet, vilde man senere ansøge Kommunalbesty-

der den 29. April 1740 skriver til Biskop Erik Benzelius: »endnu i denne Vinter hafve et par Borgere her i Staden opiniatreret sig, og ikke ville lade deres Børn døbe. Den ene er en Skomager, den anden en Skrædder« etc. (Breve fra Hans Gram, udg. af Herman Gram, 1907, S. 188).

¹) Kirke- og Undervisningsministeriet, 1. Dept., Journal F 501 (1880).

relsen om, at ogsaa de gamle Navne paa de til Kirken grænsende Gader Helligejststræde og Lille Helligejststræde maatte blive forandrede. Som Erstatning foreslog man Posthusstræde og Duebrødrestræde. Dette Forslag vandt dog ikke Bifald, og i Møder den 18. Juli og 7. November 1881 vedtog Kommunalbestyrelsen Indførelsen af de nu gængse Navne Walkendorfgade og Niels Hemmingsengsgade¹. Saaledes maatte et Par karakteristiske københavnske Gadenavne, der baade havde Aarhundreders Hævd og naturligt var groet frem af de historiske Omgivelser, vige Pladsen for Betegnelser, der tydeligt nok bærer Præg af det kunstigt konstruerede².

1.

1665 26. Novbr. Kaldsbrev for Mag. Esaias Fleischer.

Præsident, Borgemestere oc Raadmend vdi Den Kongll. Fri Rigs oc Residentz Stad Kiøbenhavnffn Giøre Witterligt, att efftersom hæderlig og Høylærd Mand Mr Niels Enwoldssen paa nogen Tid Sogne-Prest till Hell. Gestis

¹) Navneforandringen blev vedtaget i Borgerrepræsentationens Møde den 18. Juli 1881, idet især Borgmester H. N. Hansen kæmpede for den. Forslaget mødte fra anden Side stærk Modstand, særlig hos Oberstløjtnant V. O. V. Lehmann, der bl. a. fremhævede, at man »ved at bortkaste de historiske Gadenavne vilde give Kjøbenhavn et unaturligt Præg af en moderne nybygget By«. Han fandt iøvrigt, at det var tvivlsomt, om den kgl. Resolution af 12. April 1881 havde befalet en Forandring af Kirkens Navn, eller ikke snarere blot tilladt den, og anførte, at »en geistlig Herre i en Samtale med ham havde kaldt Kirken »Helliggeistes Kirke« og erklæret, at han gjorde det med velberaad Hu og vilde vedblive at bruge dette Navn«. Skønt Beboerne af Store- og Lille Helligejststræder senere ved en Adresse søgte at faa Borgerrepræsentationen til at ændre sin Beslutning, afslog den i Mødet den 7. Novbr. s. A. at gøre dette (Kjøbenhavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger, 42. Aargang 1881—82 S. 509—13, 805—16).

²) Jvfr. hertil G. L. Wads Bemærkninger om Magistraters Lyst til »under futile Prætexter at afskaffe ældgamle, gode Gadenavne og afløse dem med intetsigende« (G. L. Wad, Fra Fyens Fortid IV, 43).

Kirke her udi Staden weritt haffuer, aff Kongll. Maytt. woris allernaadigste Herre till Superintendent offuer Bergen Stifft udi Norge naadigst befordred er¹, da effterat Wi med menige Sognemend nest Guds den høyetis paa-kaldelsse Saa oc effter Høybem.^{te} Kongl. Ma.^s naadigste Willie² och Kirke Ordinantzens Indhold Oss om een anden Erlig Gudfrychtig Mand oc Sogne-Prest udi den sted, som Guds Ære oc Menighedens Salighed kunde wed forfremmis, beraadslagitt haffuer, ere Wj derom med huerandre saa till eens worden, att Wj udj den Hellig Trefolldigheds Naffn haffue eendrechteligen bewilget oc Samtøcht oc nu med dette wort aabne Breff Samtøche oc Kalde Eder Hæderlig oc Høylærd Mand Mr Esaias Fleisker nu Sogneprest udi bem.^{te} Mr Nielss Enwoldssens Sted udi forschr.^{ne} Sogen att uære, Samme Embede oc Kirke Tienneste med Residentz oc anden Tilliggelsse att annamme oc samtlige menige Sognefolch oc Allmue Guds sande Ord oc Evangelium Dend hellig Apostolische oc Christelige Kirchis Reene Lærdomb med Sacramenternis rette Vddeelse samt anden Gudelig Kirke Tienneste rettsindeligen forkynde, Lære oc vnderwisse. Loffuendis oc tillsigendis Eder derimod, att I maa oc schulle haffue oc beholde all den Rente oc Indkomst inden oc uden Kirchen, som for dum Sogneprester udi samme Sogn aff Arildtz Tid for Eder hafft hafuer, oc Sielff aarligen lade opberge Eders løn aff Menigheden wed twende aff Sognemendene, huilche I der till betroendis worder, till huer St. Michelsdag oc Paaschedage. Efftersom Kiøbenhaffns Meenigheed wedtaged oc samtøcht haffue oc hidintill scheid er, huorfore Wi oc paa det wenligste ombeder Hæderlig oc høylærd Mand

1) Mag. Niels Enevoldsen Randulf, der fra 5. Marts 1665 havde været Sognepræst, blev den 28. Oktbr. s. A. udnævnt til Biskop i Bergen (Norske Registre 1665 Nr. 167—8).

2) Der er ikke fundet nogen særlig kongelig Tilladelse til at kalde Præst efter Niels Randulf, som det var Tilfældet ved dennes Kaldelse (Kjøbenhavns Diplomatarium, udg. af Oluf Nielsen, VI, Nr. 424).

Docter Hans Swane Kongl. May.^s Raad, Assessor udi Collegio Status, Præsident udi Consistorio oc Ercke Biscob, att naar forn.^{ne} Mr Esaias Fleischer oc aff hannem till Saadan Kircke Tienneste er forhørt, schichelig oc bequem findis, hand da motte indwijs, Ordineris oc Oss som een rett Guds Ords Tiennere udi Herrens Naffn tillschickes.

Dess till windisbyrd under Woris Stads Secrett Giffuett udi Kiøbenhaffn den 26 Novembris Aar Itt Tusinde Sexhundredre Tredsintztiuge oc Femb.

[Under Plica:] Arnt Berntz¹,
Byschriffuer, subscriptus.

(Original paa Pergament i Rigsarkivet, Privatarkiver, Kronologisk Række).

2.

1738 7. Juli. Sognepræst, Mag. Eiler Christopher Kaasbøll gør Indberetning til Sjællands Biskop om Gudstjenesteforholdene i Helligaands Kirke.

Til skyldigste og ærbødigste besvaringer paa Hands Høyædle Høyærværdigheds HE. Biskop Herslebs høy-respective Skrivelse af d. 27 Junij 1738² fremsendes hermed min forklaring paa alle de forelagde Stykker og puncter, hvilken da gives post-viis, som følger:

1. Udj Hellig Geistes kirke her i Staden holdes disse ugentlige prædikkener. 1. De bekiendte og saa kaldede Syv Sletts Prædikkener³ hver Mandag, Tiisdag og Torsdag, da der ringes ikkun engang og det effter sædvane lit effter klokken er slagen 6 om morgenen, da Tienesten strax begynder.

2. Den ordinaire fredags-Prædiken, da det ringer sammen præcise klokk. halvgaaen otte.

¹) Den bekendte økonomisk-statistiske Forfatter, Byskriver Arent Berntsen (1610—80).

²) Den citerede Skrivelse findes under 28. Juni 1738 indført i Sjællands Biskops Kopibog 1738—39 S. 42—3 (Bispearkivet).

³) Om disse se Kornerup, Helligaandskirken S. 239, 262.

3. Den ordinaire Løverdags Efftermiddags-Prædiken, da det ringer sammen Kl. 2, og saa snart den haver ende, begynder Skriftemaalet.

4. Søndags og Hellig-Dags Tieneste med de Trende sædvanlige Prædikkener; Da det præcise ringer sammen til frøe-prædiken kl. 5 om morgenen; Til Høymesse kl. halvgaaen Otte; og til Afften-Sang kl. 2. At der ellers paa nogen tid har ikke været observeret af kirke-betienterne saa perfecte¹ en regularité og Liighed med at ringe sammen i alle kirkerne paa engang; Det reyser sig til deels af Klokkernes uliige gang i Stadens kirker, men til deels og allermeest fra Ildebrandens tid, da vor frue kirke i saa lang en tid har været i bygning, og har ingen klokker haft, som de andre kirker kunde rette sig effter.

2. De ovenmeldte Syv Sletts Prædikkener tilkommer De 3 Sogne-Præster ved vor frue, Hellig Geistes og Nicolaj Meenighed at besørge hver sin uge, hvilke De Selv forretter udj fasten, og i den øvrige tid om aaret forsynne de dem effter sædvane ved En beqvem og attesteret Studiosum.

Fredags-prædiken forretter ieg Selv ordinaire, saatit som tiden og kræfterne tillade det. Løverdags Efftermiddags prædiken bliver af Medtjeneren ved Hellig Geistes Meenighed forsynet ved En Studiosum.

3. Ved En Skrivelse fra Det Wellovlige kirke-Inspections Collegio til HE. Biskop Dorph udj vacantzens tid² in Februario sidst afvigte³ er os iblant En deel andre poster bleven notificeret, at De gode Herrer hafde i sinde at afskaffe nogle uge-prædikkener i kirkerne, da der tillige blev

¹) Læsningen af dette Ord er ikke helt sikker.

²) Niels Dorph (1681—1758), Stiftsprovst og Sognepræst ved Vor Frue Kirke, blev 13. Februar 1738 Biskop over Akershus Stift. I Vakancen efter Biskop Christen Worms Død (9. Oktbr. 1737) og indtil den nye Biskop Peder Hersleb i April 1738 (D. G. Zwergius, Det Sjøllandske Clerisie S. 389) kom til København, bestyrede han de biskoppelige Forretninger.

³) Kirkekollegiets Skrivelse af 11. Januar 1738 (Original i Sjøllands Bispearkiv, Kgl. Forordninger og Kollegialbreve 1738).

spurdt, om vi vidste noget derimod, hvorfor det ikke burde skie. Men som da alles vores svar og betenkning gik derpaa ud, at vi ved bemeldte Biskop Dorph begiærede, at det med alle de foreslagne poster motte have anstand indtil vores forventende Biskops ankomst¹, helst siden der var ingen periculum in mora; Saa har det derved haft sit forblivende til dato.

Ellers fornemmer ieg nu ved giordte undersøgning, at der foruden de ovenbemeldte uge-prædikkener har og forhen været den brug og skik udj Helliggeistes kirke, at der har været holdet 4 uger om aaret paa visse tider En Catechismi prædiken til froe-prædiken fra 5 til 6 Slæt Mandag, Tiisdag og Torsdag. Sampt En froe-prædiken hver fredagsmorgen kl. 5 heele aaret igiennem. Begge disse slags prædikkener tilkommer Medtjeneren samme stæds at besørge. Men formedelst den forvirring, som den uløksalige Ildebrands tid førde med sig, og formedelst Vedkommendes uviidenhed herom haver disse morgen prædikkener ikke været satte udj den forrige stand indtil nu, hvilket Medtjeneren dog er gandske villig til 'at giøre paa første gifne erindring derom. Men skulle det ellers findes for got at afskaffe nogle uge-prædikkener, da kunde disse sidst benefnte, saavidtsom ieg veed endnu om Deris beskaffenhed, gierne undværes uden nogen afsagn eller skade.

4. udj Hellig geistes Meenighed holdes tvende gange hver uge offentlig Communion, hver fredag og Søndag, sampt desforuden paa de andre indfaldende Hellige dage, naar nogle Communicanter da indfinde sig, tiere er den ikke holden der, ey heller behøves, at den der holdes tiere.

5. Hver Søndag fra Kl. halvgaaen Et indtil Kl. 2, da det ringer sammen til Afftensang, holdes der i Hell. geistes Kirke Repetition af Høymesse-prædiken, med spørmaal og forklaring over Evangelium; og hver Tiisdag holdes der offentlig Catechization om formiddagen fra Kl. 9 til 10. Hvilke begge deele forrettes jevnligen af Skoleholderen

¹) Jvfr. S. 407 Note 2. Den omtalte Skrivelse er forgæves eftersøgt.

ved vor fattige Skole, som gjør det vel og upaaklageligen; undertiden er det og forrettet af mig selv, naar kræfterne har været der til.

6. Samme stæds holdes Bøn og Chor-Sang tillige med Bibelens Læsning hver Mandag, Tiisdag, Onsdag, Torsdag, fredag Efftermiddag, Løvedag formiddag, om morgenen Kl. 8, og om Efftermiddagen Kl. 3. Lige effter Den Kongl. Allernaadigste Befalning, som os blev communiceret af Sl. Biskop Worm d. 21. Martij 1737¹.

7. Udj Hell. Geistes Meenighed ere ingen andre beskikkede Catechetæ, end Lærerne ved vor fattige Skole², som ere En Skoleholdere og En Hørere, som begge ere Studiosi Theologiæ attestati, og duelige til deris verk, baade i henseende til fornøden lærdom og Et exemplariske skikkeligt levnet. For videre Catecheters beskikkelse formodes underdanigst, at mand bliver forskaanet her ved Meenigheden, saalenge der er ingen forandring skiedt med Præsterne, effter Hands Kongl. Maytts Allernaadigste løffte i Hands Rescript til Sl. Biskop Worm af d. 9 Maj 1736³.

9. [!]. udj Hell. geistes Sogn er for den nærværende tid ikkun En publicke Skole, hvor Christendoms kundskab læres, saavelsom Skriven og Regnen, dermed haver ieg selv den fornødene Tilsynn; Skoleholderen i samme Skole ved navn Jens Lund er af mig examineret og antagen, og

¹) Reskript af 22. Februar 1737 ang. Katekisationer, ej for lange Prædikener, Skolers Indrettelse og Korsange (L. Fogtman, Kongelige Rescripter IV, 1, S. 432—40).

²) Om Kirkeskolen ved Helliggejst se Michael Neiiendam, Københavns Kirkeskolers Krønike S. 28—63.

³) Reskriptet af 9. Maj 1736 bestemte i Almindelighed, at enhver af Sognepresterne og Kapellanerne i København skulde holde en Kateket. Dog tilføjedes det, at dette først »skal sættes i Verk, ligesom der herefter med Præsterne nogen Forandring skeer, og Andre i de Afgaaendes Sted vorde beskikkede« (L. Fogtman, Kgl. Rescripter IV, 1, S. 363—4). — Det er sikkert betegnende, at den strengt ortodokse Kaasbøll helst vilde være fri for denne typisk pietistiske Institution ved sin Kirke. Hans Ønske blev ogsaa opfyldt. Først 1818 ansattes der en *ordineret* Kateket ved Helligaandskirken.

derpaa beskikket af Magistraten effter Hands Kongl. Maytts Allernaad. forordning¹; Hands forhold har nu i Sex aars tid været saadant, at Hand har fortient mit beste vidnesbyrd for ædruelighed, troeskab og flittighed i Hands Embede og forretning.

Angaaende den gifne Erindring om fremmede Præsters hielp at betiene sig af i visse tilfælde, da er den hidindtil bleven effterlevet af mig med all muelig fliid, saa ieg ikke bruger nogle saadane hielpere uden i sygdoms tilfald; og den skal hereffter paa det allernøyeste blive effterlevet af begge Hellig Geistes Meenigheds Præster, saa der med Guds hielp ingen skal blive brugt hos os, som kand være nogen til anstød, men allene de, som ere bekiendte af Et got og skikkeligt forhold, og det saa sielden som meest mueligt være kand.

Med beste velsignelses troehiertige erønskning over Deris Høyærværdighed i Deris hellige og Høyvigtige Embede forbliver ieg udj største veneration

Deris
Høyædle Høyærværdigheds
ydmygste og ærbødigste tienner
E. C. Kaasbøll.

Kiøbenhavn d. 7 Julij Anno 1738.

(Sjællands Bispearkiv, egenhændig Original i Indkomne Sager fra København).

¹) Jvfr. kgl. Reskript af 7. Marts 1702 samt Skolens »Indstiftelse og Anordning« af 5. Marts 1705 især § 1, 7, 10, 13 (Hans de Hofman, *Fundationer IX*, 239—48). Jens Lund er maaske identisk med den Jens Christensen Lund, der blev cand. theol. 28. Oktbr. 1738, eller med Jens Madsen Lund, som blev Student (privat dimitteret) 1731. I en Indberetning af 12. Novbr. 1738 fra Kaasbøll (sst. som denne Indberetning) nævnes Bolle Weygaard som Skoleholder og Berthel Weyle som Hører.

3.

1740 5. Febr. Sognepræst, Mag. Eiler Christopher Kaasbøll til Biskop Peder Hersleb.

Høyædle og Høyærværdige HE. Biskop!

Saasom En Jordemoder ved navn Maren Ømans haver i dag ladet mig vide, at der findes Et Par folk udj Hellig Geistes Meenighed boende i badstuestræde, som ikke vil lade Et Deris otte dage gammelt Dreng-barn komme til Den Hellige Daab, faderens navn er Lars Klarup af handtverk En Skrædere, hvis Hustrue skulle være lige sindet med ham udj denne motvillighed; Saa haver ieg strax forføyet mig hen til Dem og befundet det saa, som Jordemoderen det haver berettet, og omendskiønt ieg haver søgt med all fliid at underviise Dem af Guds hellige ord om Børne-Daabens høye fornødenhed og nytte, saa haver det dog aldellis intet frugtet hos Dem, men baade faderens og Moderens første og sidste svar blev dette, at De ville ikke lade Deris barn Døbe. Alt saa kand ieg ikke undlade at referere Deris Høyærværdighed denne casum, og begiærer paa det ydmygste og ærbødige at blive underrettet, hvorledes ieg herudinden skulle forholde mig.

Jeg forbliver med all tilbørlig veneration

Deris Høyædle Høyærværdigheds
ydmygste og tienstærbedigste tiener

E. C. Kaasbøll.

Khfn. d. 5 Febr. 1740.

(Original i Sjællands Bispearkiv, Indkomne Sager fra København).

4.

1740 6. Febr. Biskop Peder Hersleb til Sognepræst, Mag. Eiler Christopher Kaasbøll.

Til Mag. Eiler Christopher Kaasbøll.

Af Deres Velædelheds ærede Skrivelse denne Dags Dato fornemmer jeg det at være Sandhed, hvad Rygtet har ud-

spreed, at en Skrædder af Deres Menighed, Lars Klarup, saavel som Hustrue, ikke vil lade Deres Barn døbe, skjønt Deres Velædelhed med Kierlig og alvorlig Overbeviisning har søgt at bringe Dem paa rette Vei, men forgieves. Jeg skal paa behørigte Steder¹ andrage denne Casum, ligesaa vel som den forige af Nicolai Menighed, paa hvilken jeg har faaet Kongeligt allernaadigst Rescript², at tilholde Præsterne, jevnlig at forsøge, med Guds Ord og Formaning, at vinde disse vildfarende, imedens Hands Majestet vil give dem Tid at betænke sig; hvilket da vel og bliver det eeneste, som med disse kand foretages, indtil nærmere Resolution kand falde, og jeg derudi bær ingen Tvivl om Deres Velædle Velærværdigheds Omsorg for disse arme Siele. Jeg forbliver stedse etc.

P. Hersleb.

(Sjællands Bispearkiv, Kopibog for udgaaede Skrivelser).

5.

1740 17. Juni. Kirkebogsindførsel af Sognepræsten om Lars Klarups Barns Daab.

d. 17. Lars Klarup Skræder i Brolægg.str. og Maren Anders D. D[eres] Søn kaldet Christen; Dette Barn var nu næsten 5 maaneder gammelt, fordj forældrene, som have separeret sig fra Vores Evangeliske kirke, vilde ikke tillade, at det motte døbes, og omendskiønt de baade af mig og af mange flere vare en tid lang troeligen underviiste og alvorligen formanede at vige fra denne deris vildfarelse, saa hialp det dog slet intet, indtil Hands kongl. Maytt. ved sit Allernaadigste Rescript af d. 5 Majj sidst

¹) Formodentlig især i Generalkirkeinspektionskollegiet, hvoraf Hersleb var Medlem. Sagen findes dog ikke omtalt i dettes »Hovedprotokol«, men flere Eksempler viser, at selv vigtige Sager kunde blive behandlede extra protocollum.

²) Formentlig Reskriptet af 15. Januar 1740 om Simon Bolle i Nicolai Sogn (Kh. Saml. 5. R. IV, 467—9).

afvigte¹ loed dem forstaae, at hvis de ikke inden 6 uger erklærede sig at lade Barnet døbe, motte de ikke forblive i denne kongl. Residentz-Stad; og som De da bekvemmede sig og gave Deris samtøkke til Barnets Daab, saa haver ieg i dag effter kongl. Allernaad. dispensation og Tilladelse hiemmedøbt det i deris huuß, men aldeles Lige effter Rituallet baade i henseende til Daabens essentialia og Cereimonialia², og det i disse Vidners overværelse, nemlig Barnets fader og Moder, En kvinde heder Cathrine Peders Datter, Claus Henrichsen Dreyer og Jens Christensen Min Tienner.

(«Heilig Geistes Kirckes Børne Daabs Protocol» 1728—59 1740 17. Junius).

6.

1880 5. Maj. Biskop H. L. Martensen erklærer sig om Forslaget til et ændret Navn paa Helliggeistkirken.

Saaledes foranlediget tillader jeg mig at bemærke, at Forandringer af de nedarvede og Befolkningen fra gammel Tid tilvante Navne ikke synes mig heldige eller ønskelige, hvor der ikke foreligger nogen Nødvendighed derfor. En saadan Nødvendighed skjønner jeg nu ikke, at der i nærværende Tilfælde er tilstede, og den af Andragerne paa-beraabte Grund, at det nu brugelige Navn er tydsk, er neppe engang ganske sikker, i alt Fald gjenfindes det samme Ord da ogsaa i andre nordiske Sprog (the holy ghost), saaledes at hele dette Spørgsmaal krævede en nærmere Undersøgelse af virkelig Sprog- og Sagkyndige, naar en Forandring derpaa skulde bygges.

¹) Antagelig Reskriptet af 22. April 1740 i samme Anledning (Kh. Saml. 5. R. IV, 469—71). 5. Maj er formentlig Datoen for Biskop-sens Kommunicering af Reskriptet.

²) Sidstnævnte Reskript havde dog tilladt, at hvis de separatistisk-sindede Forældre »skulde støde sig paa nogen udvortes Omstændighed ved Daaben, at samme da bliver udeladt, naar aleneste intet af essentialibus forbigaas« (sst.).

Men hvorledes det nu end hænger sammen hermed, finder jeg ikke, at rationelle Hensyn af denne Natur ere tilstrækkelige til at forandre, hvad der historisk har vundet Hævd. Den næste Fordring vilde vel være, at Ordene »geistlig« og »Geistlighed« ogsaa skulde vige, og at man f. Ex. skulde sige den Kjøbenhavnske Aandelighed istedetfor den Kjøbenhavnske Geistlighed, en Conseqvents, der dog vel vilde have nogen Betænkelighed selv for sproglige Purister.

Sjællands Stifts Bispecontoir, Kjøbenhavn den 5. Mai
1880.

Allerærbødigst

H. L. Martensen.